

WEBERYEN METODOLOJİ BAĞLAMINDA PAUL F. LAZARSFELD'İ YENİDEN DÜŞÜNMEK

RETHINKING PAUL F. LAZARSFELD IN THE CONTEXT OF WEBERIAN METHODOLOGY

EMEL KARAGÖZ

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Reklamcılık Bölümü

Öz

Paul Felix Lazarsfeld, ampirik sosyal bilimsel araştırma metodolojisini geliştirerek kitle iletişim alanındaki çalışmalara aktaran ve 20. yüzyıl Amerikan sosyolojisinin gelişimine büyük katkılar yapan önemli bir sosyal bilimcidir. Özellikle kitle iletişim çalışmaları bağlamında geliştirmiş olduğu metotlar, iletişim disiplininin oluşum ve gelişim süreci içinde başlı başına bir ekol oluşmasına kaynaklık etmiştir. Ancak sosyal bilimsel olay ve olguları inceleme bağlamında geliştirdiği teknikler ve analiz biçimlerinin ağırlıklı olarak Auguste Comte ve J.S. Mill çizgisinde bir pozitivism anlayışına dayanmasından dolayı yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu türden bir pozitivism dayalı araştırma mantığının belli çıkar odaklarına hizmet etmeye aracılık ettiği yönündeki düşünceler bu eleştirilerin başında gelir. Ancak Lazarsfeld'in metodolojik yönelimi bu kadar basit bir çizgide yorumlanamaz. Daha incelikli ve görünenden daha derinliklidir. Onun metodolojik yaklaşımında, ağırlıklı olarak Alman idealizmi çizgisi içinde yetişmiş ancak pozitivismi idealizm potası içinde eriterek bağdaştırıcı bir metodolojik yönelim oluşturan ünlü düşünür Max Weber'in izleri vardır. Bu çalışmada bu izler sürülecektir.

ANAHTAR KELİMELER: *Paul F. Lazarsfeld Metodolojisi, Pozitivism, Weberyen metodoloji, bağdaştırıcı yaklaşım.*

ABSTRACT *Paul Felix Lazarsfeld, is an inspirical figure who makes great contributions to the 20th century American Sociology by developing the empirica social sciences research methodology. Especially the methods which he has developed in the area of Mass Communication, gives a momentum to the discipline of communication in its beginning period.*

- *Although he has been criticized for embracing the technics of Auguste Comte and J.S. Mill's classical positivism in order to analyze social sciences phenomena and facts. The primary criticism about his positivist research method is about the issue of "contributing to the interest groups". But the methodological tendency of Lazarsfeld can not be considered in this kind of a shallow manner. His understanding of methodology is more subtle and extensive than it seems. In his methodological approach the signs of Max Weber can be easily seen, whom has been raised in German idealism and united the positivism and idealism in order to create a syncretic paradigm. In this study the traces of Max Weber will be trailed in the methodology of Lazarsfeld.*

KEYWORDS: *Methodology of Paul F. Lazarsfeld, Positivism, Weberian Methodology, Syncretic Approach.*

GİRİŞ

Bu çalışma temelinde, kitle iletişim araştırmalarının metodolojik, sistematik, kuramsal sınırlarının belirlenmesine ve geliştirilmesine büyük katkılar getirmiş olan Paul Felix Lazarsfeld'in bilimsel ve paradigmatik yöneliminin etrafıca ve az bilinen yönlerine ilişkin bir etüt yapmak amacıyla kaleme alınmıştır. Lazarsfeld, bilindiği gibi pozitivist yönelimli kitle iletişim araştırmalarını, başta Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çalışmalar olmak üzere bütünsel olarak etkilemiş, şekillendirmiş ve belli bir paradigmatik sınır çerçevesinde tanımlanmış bir sosyal bilimcidir. Lazarsfeld'in kitle iletişim çalışmalarına getirmiş olduğu bakış açısı ve metodolojik yönelim, Türkiye'deki kitle iletişim çalışmalarının büyük bir kısmı üzerinde de önemi yadsınamayacak izler bırakmış, yönlendirici olmuştur.

Ancak ülkemizdeki iletişim çalışmaları bağlamında, ağırlıklı olarak Amerikan sosyal bilimsel çalışma mantığı ve metodolojisi olan niceliksel, ampirik sosyal bilimsel araştırma mantığı içinde şekillendirdiğimiz bir şablona oturtarak anlamaya çalıştığımız Lazarsfeld'in metodolojik derinliklerinin, dayanaklarının daha incelikli bir etüde ihtiyaç duyduğu kanaatini taşımaktayız. Ana hatlarıyla Auguste ve J.S. Mill'in klasik pozitivismi içinde

tanımlanabilecek olan Lazarsfeld'in, sosyal bilimsel çalışma, araştırma, kuramsal zemin oluşturma bağlamındaki yönelimi bir yandan da Weberyen metodolojinin izlerini taşımaktadır. Bu yüzden onu ve metodolojisini sadece basit bir biçimde sosyal bilimlerde ampirik araştırma geleneğinin kurucusu şeklinde bir değerlendirme ile anmak kanımızca genel hatlarıyla hatalı olmamakla birlikte eksik bir etüdün ürünüdür*.

Burada yapılmak istenen tam da bu sebepten değinilen eksikliğin giderilmesi, Lazarsfeld etütlerinin ve metodolojisinin ülkemizdeki iletişim akademik çalışmalara daha efektif bir biçimde, şekilcilikten, ezberden uzak bir konumda ve objektif olarak aktarılmasına aracılık etmektir.

Bu çalışma temelde iki kaynaktan beslenerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlardan asıl ve temel olanı, Lazarsfeld'in Macar asıllı bir Amerikan göçmeni olan Anthony Oberschall ile birlikte kaleme aldığı, 1965 yılında American Sociological Review'de yayınlanan "Max Weber And Empirical Social Research" adlı çalışmasıdır. Adı geçen makale, Weber'in ampirik çalışmalarının kronolojik sıralamasını, onun yöntemsel yöneliminin mahiyetini de içerecek biçimde ortaya koymaktadır. Bu makalede Lazarsfeld ve Oberschall, Weber'in çoğu İngilizceye çevrilmemiş bütünüyle ampirik nitelikteki çalışmalarını gün ışığına çıkarmaktadır. Anılan makale, temeli Kant'a kadar uzanan, anti-pozitivist yönelimli Tarihçi Okul geleneğine dayanan Alman sosyolojisi ve sosyal bilimsel metodolojik yaklaşımı içinde tanınan Weber'i bambaşka bir yönü ile gün ışığına çıkaran, akademik hayata kazandıran çok önemli bir çalışmanın ürünüdür.

Önemle vurgulanması gerekir ki, Lazarsfeld ve Oberschall, bu makalede Weber'i Alman sosyoloji ve sosyal bilimsel metodoloji geleneğinin tamamen dışında bir düşünür olarak yorumlamamışlardır. Weber'i Alman sosyoloji ve sosyal bilimsel metodoloji geleneği ile pozitivist metodolojik yönelimi arasında bağ kuran, senteze giden, senteze giderken zaman zaman çelişkiler yaşayan bir sosyal bilimci olarak ortaya koymuşlardır. Bu yorumun en önemli ve dikkate değer yanı ise Weber'in yaygın olarak bilinmeyen, bütünüyle ampirik çalışmalarının gün ışığına çıkartılmış olmasıdır. Bu yüzden onların Weber yorumu, büyük düşünürün sadece Alman sosyoloji ve sosyal bilimsel

* Türkiye'deki Lazarsfeld etütleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Erdoğan, Esra Keloğlu-İşler, Nurgül Durmuş, "Kitle İletişiminde Pozitivist Ampirik Geleneğin Kuruluşu: Lazarsfeld ve Yönetimsel Araştırmalar", www.İrfanerdogan.com/makaleler/lazarsfeld.htm ve Nurgül Durmuş, "Paul Lazarsfeld ve Ampirik Araştırmalar Geleneği", Meltem Gökmen, www.academia.edu/1483107/paul_lazarsfeld_ve_ampirik_arastirmalar_geleneği.

araştırma geleneğinin metodolojik yönelimine saplanıp kalmadığını, pozitivistin mantık ve metodolojisi ile bir sentez oluşturmaya çalıştığını, bağdaştırıcı bir yaklaşım içinde olduğunu düşünenlerin eline verilmiş apaçık bir kanıt niteliği taşımaktadır. Özetle Lazarsfeld önderliğinde yapılan bu çalışma, sosyal bilimsel metodolojinin her iki yaklaşım tarzının sentezinden oluşan ikili bir ayak üzerinde durabileceğini ve/veya durması gerektiğini savunanlara karine oluşturabilecek niteliktedir. Bu ayaklardan birincisi Alman İdealizminin etkisiyle şekillenmiş, anti-pozitivist yorumlayıcı, anlamacı yaklaşım, diğeri ise klasik pozitivistin somuttan hareket eden ve ampirik metod ve niceliksel verilerden yol alan analiz mantığıdır.

Kuşku yok ki, klasik pozitivistin mantık ve serencamını bütün sosyal bilimsel çalışmalarının merkezine oturtan Lazarsfeld, anılan makalede ampirik çalışmanın önemini yadsımayan Weber'i odağa almıştır. Asıl amaç kanaatimizce kendi çalışma metod ve yönelimine ve dolayısıyla pozitivistin mantık ve yönelimine getirilen eleştirileri sağlam bir temelden hareket ederek ekarte etme çabasıdır. Amaç sosyal bilimsel çalışmalarda somuttan, rakamsal verilerden hareket etmeden yapılan etütlerin olası sıkıntılarını vurgulamaktır. Ancak her ne olursa olsun Weber etüdü ile uğraşması ve onun metodolojisini bütünsel olarak kavramamızı sağlayan çabası, kendi metodolojik yöneliminin oluşum ve gelişim sürecinde Weberyen etkiler altında olduğuna karine teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına aracılık eden ikinci kaynak Sven Eliaeson'un "Max Weber's Methodologies" adlı kitabıdır. Weber metodolojisini etraflıca analiz eden bu kaynak, nadir rastlanan bir biçimde bizlerin Lazarsfeld'in Weber metodolojisini pek tanımadığımız yönüyle tanınmamızı sağlayan yaklaşımının ana hatlarını açığa çıkarmaktadır.

Bu çalışmada buraya kadar çizilmeye çalışılan sınır çerçevesinde Lazarsfeld'in Weberyen metodolojiyi yorumlama biçimi dikkate alınarak, Weber'in metodolojik yaklaşımının Lazarsfeld'in metodolojisi üzerindeki izleri sürülmeye çalışılacaktır.

1. PAUL LAZARSFELD VE MAX WEBER'İN METODOLOJİK ETKİLEŞİMİNİN ANA HATLARI

İlk bakışta Paul Lazarsfeld'le (1901-1976) Max Weber (1864-1920) arasında yöntem bilim açısından bir bağın olmadığı düşünebilir. Genel olarak tanındıkları biçimiyle, Weber sosyal olayları tarihsel süreç içinde anlamaya çalışan bir kuramcıdır, Lazarsfeld ise, kamuoyu araştırmalarını başlatan ilk

uygulamacılardan biri olarak karşımıza gelmektedir. Biri Alman birliğinin pekişmesi için zaman zaman otoriter yaklaşımlara kadar uzanan devlet eksenli bir sosyal ve politik yapılanmadan yanadır, diğeri ise ABD'de liberal ekonominin güçlenmesi bağlamında birey eksenli siyasal, sosyal ve hukuksal yapılanmadan yana bir tutum izlemektedir.

Ancak dikkat edilmesi gereken husus şudur ki, evet Weber kuramcıdır ama döneminin sosyologlarından birçoğundan farklı olarak alan araştırmaları yapmak suretiyle kuram üretmiştir. Alan araştırmaları, dönemin sosyologların bir kısmında da mevcuttur. Ancak onlardan farklı olarak Weber, elde edilen verilerin içeriğini anlamlandırmış, sadece açıklama aşamasında kalan "salt pozitivist" mantıktan uzaklaşmıştır.

Kanımızca 20. yy'ın kamuoyu araştırmalarını başlatan ilk bilim insanlarından biri olarak kabul edilen Paul Lazarsfeld'in düşünce ve yönteminin derinliklerinde Max Weber'in etkilerine rastlamaktayız. Lazarsfeld de kuram geliştirirken araştırma ve soruşturma verilerinden yol alarak anlama ve anlamlandırma metodunu izlemiştir. Bu etkileşim ağırlıklı olarak kamuoyu yoklamalarından elde edilen somut verilerin, Weber'in 'Anlayış-Anlama Sosyolojisi' bağlamında anlamlandırılmasıdır. Kuşku yok ki Lazarsfeld kamuoyu araştırmalarına, özellikle denek seçme metoduna bilimsel bir yöntem getirmiş ve daha kapsamlı sorgulama-araştırma stratejisini geliştirmiştir. Weber'in döneminde ise bu tür gelişmiş bir yöntem ve mantık sürecinden söz edemeyiz.

Weber sosyal olay ve olguları anlama ve anlamlandırma operasyonuna girerken, döneminin koşullarına bağlı olarak yeterli oran ve mahiyette kamuoyu araştırması yapamamıştır. Bununla birlikte çok kapsamlı bir deneyim süreci yaşamış, ABD'de New York'dan, St. Louis'e, New Orleans'a, Philadelphia, Washington DC, Baltimore'a kadar seyahat etmiş ve kütüphane araştırmaları yapmıştır (Weber, 1986: 16-17). Kendi gözlem ve ampirik alan çalışmalarının sonuçlarını irdelemiş, kanımızca önemli oranda da isabetli yorum ve anlamlandırmalara ulaşmıştır. Hatta tarihsel yazılarında nadiren istatistiki veriler kullanmış olmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirmiş olduğu "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü" adlı çalışması niceliksel tekniklere dayanan istatistiki verilere dayalı olarak kaleme alınmıştır. Bu yüzden tarihsel nitelikteki bu çalışması, Weber'in çalışmalarının bütünü içinde bir istisna niteliği taşımaktadır.

Weber'in güncelliğini ve ününü hala yitirmeyen bu eseri, bir öğrencisinin değişik dini grupların mesleki tercihlerini kıyasladığı bir çalışmaya

dayanmaktadır. Dolayısıyla temelde niceliksel bir içeriği olan, istatistikî verilerin kıyaslanmasına dayanan bir sistematîge oturmaktadır. Ancak ilginçtir ki bu çalışmada Weber, verileri tek bir tabloda ve dipnotta okuyucunun dikkatine sunmuştur (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 185-199, www. Jstor.org, s.19). "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" kitabında sayısal, rakamsal veriler görünüşte ve sunumda eksik olabilir ama eser gerçekçi bir sosyal araştırma kitabıdır.

Sosyal gözlem ve araştırmalarda pozitif, somut ve özellikle rakamsal (niceliksel) verilerden hareket edildiğinde bilimsellik ögesi çok daha fazla güçlenir. 19. yüzyılda, sosyal bilimlerde daha fazla tarihsel analizlerle kuramlar üretilmiştir. Kuşku yok ki tarihe ilave olarak o günün sosyolojik verileri de mercek altına alınmıştır. Ancak somut, deneysel, rakamlara bağlı sistematik alan araştırmaları bugünün metodolojisinin mantığından uzaktır. Günümüzde kuram üretirken rakamsal veriler, somut alan araştırmalarına dayanılmadığı zaman o kuramla ilgili kuşkular doğar. Örneğin Karl Marx'ın tarihsel determinizm şeması tutarlı analizleri içermektedir. Keza Auguste Comte'un 'Üç Hal Yasası' ele alındığında sosyolojik evrelerin metot mantığından önemli çıkarsamalar yapılabilir. Ama bunları günümüzün sosyal analizlerine uygularken rakamsal veriler ortaya konulmadığı takdirde politik kaygılar ön plana çıkar ve ideolojik tartışmalar sarmalına girilir. Alan araştırmalarıyla, rakamsal verilerle kuramların bilimsellik özelliği güç kazanır.

19. yüzyılda ilk kez Max Weber, rakamsal özelliklere ağırlık vermek suretiyle kuram güçlendirme metodolojisinin mantığını vurgulamış bulunmaktadır. Rakamları, belli yöntemle seçilen denekleri içeren ilk kamuoyu araştırmasını o, 1906 yılında Kuzey Carolina'da Mount Airy'deki Protestan-Calvenci insan ve gruplar üzerinde gerçekleştirmiştir (Weber, 1986: 18-19).

Paul Lazarsfeld, Weber'in anlama-anlayış sosyolojisinden yol alarak sosyal bilimlerde anlama ve anlamlandırmanın önemini fark etmiş ama belki de matematik eğitimi almış olması nedeniyle de, özenli seçilmiş araştırma yöntemleri ve buna bağlı rakamsal verilerden yol alınmadığı takdirde bu tür analizlerin doğruluğu üzerinde kuşkuların yoğunlaşacağını bilincine de ulaşmıştır. Belli bir metodolojik yöntemle, özenli bir şekilde seçilen yoğun denek havuzu olmadan kitlelerin eğilimleri sağlıklı bir görünümle karşımıza gelemez. Kaldı ki yukarıda belirttiğimiz gibi Weber'de de rakamsal veriler yaklaşımı gündemdedir.

2. SOSYAL BİLİMLERDE RAKAMLARIN ÖNEMİ (NİTELİK-NİCELİK SENTEZİ)

Bir matematikçi olan Paul Lazarsfeld daha Viyana'da öğrenciyken sosyoloji, felsefe ve psikoloji çalışmalarının içinde olan öğretim üyelerinin katılımıyla disiplinler arası seminerler düzenlemiş ve bu süreçte sosyoloji ve sosyal psikolojiye ilgilenmiştir. Bir matematikçinin sosyal bilimlere önem vermesi sıkça rastlanan bir olay değildir. Sosyal bilimcilerin eksikliği, genelde doğa bilimlerini, matematiği iyi bilmemeleri; doğa bilimcilerin eksikliği ise sosyoloji, tarih, felsefe gibi konulara yabancı kalmalarıdır. Bu farklılıkları mezcederek sosyal bilimlerle doğa bilimlerinin yöntem ve bilgisinin bir araya getirildiği hallerde, hem alan araştırmasına hem de kuramsal boyuta derinlemesine temas eden çalışmaların ortaya çıkması rastlantısal değildir. Ayrıntılı bilgi için (Bkz., Bruinessen, 2013: ve Diamond, 2010). Hal böyle olunca her iki alan için de metodolojik kargaşalar doğmakta, yanlış yorumlar gündeme gelmektedir. İdeal olanı metodolojik farklılıklarını iyi bilmek ve her şeyi yerli yerine oturtabilmektir. Başka bir anlatımla doğa bilimlerinin metodolojisiyle sosyal bilimlerini analize tabi tutmak yanlıştır. Doğa bilimlerinin metodu, somutluk, pozitivite bağlamında bir yere kadar sosyal bilimlerin hizmetindedir. Belli aşamalardan sonra, sosyal bilimlerde anlama, anlamlandırma ve değerlendirme gündeme gelir.

Anlaşıldığı üzere Lazarsfeld yöntembilim bağlamında bu tür bir sentezi yakalama çabası içindedir. Daha 1933 yılında, ilk karısı Marie Johada ve çalışma arkadaşı Hans Zeisel ile birlikte işsizliğin sosyal yaşam üzerindeki olumsuz etkileri hakkında bir etüt yayınlamıştır. Bu kitap onun ilk kamuoyu araştırmaları çalışması niteliğindedir, ama daha önemlisi Lazarsfeld, bu çalışmanın sonuçlarından elde ettiği verilerle sosyal psikolojiye ilişkin yorumlar yapmıştır (Eliaeson, 2002: 84).

Almanya ve Avrupa'nın Almanya dışındaki kısımlarında Yahudi aleyhtarlığının boyutlarını gözlemleyen Lazarsfeld 1933'de ABD'ye iltica etmiştir. İltica eder etmez New York'ta Columbia Üniversitesi'ndeki "The Bureau of Applied Social Research" (Uygulamalı Sosyal Bilimler Araştırmaları Merkezi-Bürosu)'nu kuran Lazarsfeld, burada Frankfurt Okulu diye adlandırılan akımın çalışma merkezi olan 'Institut für Sozialforschung' ile ilişkilere girmiştir. Bu Okulla Lazarsfeld'in ortak ilgisi, deneysel sosyal psikoloji ve farklı sosyal gruplar içerisinde bireysel bilinçlerin nasıl farklı biçimlere büründüğünün incelemesi bağlamındaydı. Böyle bir ortak ilgi alanı oluşmuştur ama II. Dünya Savaşı ile birlikte ilişki kesilmiş ve savaş sonrasında Lazarsfeld geç Frankfurt Okulu'nun anti-pozitivizmini reddetmiştir (Bkz., Karagöz, 2010: 154-160). Bu reddiyenin başında Frankfurt Okulu'nun somut

araştırmalara yeterince önem vermemesi gelmektedir (Lazarsfeld, 1962: 175). Ayrıca Lazarsfeld, istatistiksel tekniklerin sosyolojiyi hümanist yaklaşımlardan uzaklaştırabileceği kaygısını taşıyan Adorno ile aynı fikri paylaşmamaktaydı. Bu yaklaşımın sonucu olarak Lazarsfeld, sosyal teorinin toplumun bütünü kavramayı ve çözümlemeyi amaçlayan büyük, iddialı hedefinin karşısında, tasarlanmış ampirik araştırmanın önemsiz görünmesini, küçümsemesini dikkate almadığını dile getiren, ironik bulduğunu belli eden bir çizgi izledi.

Lazarsfeld takındığı bu tavra bağlı olarak, teorik ve ampirik araştırma arasında yapılan kesin, kati ayrım, iki yönelimin asla uzlaşamayacağı yönündeki anlayışa net bir şekilde karşı çıkan yaklaşımı net bir biçimde benimsedi. Bu türden bir yaklaşım içerisinde olan geç Frankfurt Okulu'nun yöneliminin somut araştırmaların gelişimi, geleceği açısından ufuk açıcı bir duruş sergilemediğini düşündü (Eliaeson, 2002: 85). Başka bir anlatımla Lazarsfeld, Frankfurt Okulu'nun alan çalışma yöntem ve stratejisini eksik bulmuştur. Çünkü genelde Frankfurt Okulu kuram doğrulamak amacıyla alan araştırması yapıp tündengelim bir yöntem izlemekte iken, Lazarsfeld alan araştırmalarından yol alarak kurama, çözüm süreçlerine giden tümevarımcı yöntemi yeğlemekteydi.

Lazarsfeld'in çalışmaya başladığı Columbia Okulu kitle iletişim araçlarının etkileri üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Böyle bir ortam Lazarsfeld'i de doğrudan doğruya iletişim araştırmaları içerisine sürüklemiştir. Her ne kadar Columbia Okulu'nun çalışmaları bilim çevrelerini büyülese, kuramsal yan taktir edilse de niceliksel yanla ilgili kuşkular da gündemdeydi. Görülüyor ki kuram ne kadar güçlü olursa olsun, mutlaka ve mutlaka o kuramın rakamsal verilerle somutlaştırılması gerekir. Bu kuşkular Lazarsfeld'in Columbia Okulu'na dâhil olmasıyla azalmıştır.

Rakamlara dayanmayan, sadece kuramsal boyuttan yol alan analizlerde hatalar da gündeme gelebilir. Olay ve olguları iyi analize tabi tutarak bundan doğru sonuçlar ürettiğini iddia eden bir araştırmacı eğer rakamlara, alan araştırmalarının verilerine itibar göstermiyorsa yanılığa düşebilir. Görünürdeki bazı sosyal olay ve olgulardan, tarihsel verilerden, kuramdan hareketle, bir sosyal bilimci hemen bir yargıda bulunabilir. O yargı ilk bakışta doğru gibi de görünebilir. Ama o günün koşulları içerisinde eğer alan araştırılması yapılmamışsa yanlışlıklar içerisinde yitilip gidilir.

Bu bağlamda bizzat Lazarsfeld aşağıdaki örnekleri sıralamıştır:

İlk bakışta bir sosyal bilimci, alan araştırması yapmadan aşağıdaki yargılarda bulunabilir:

Köy kökenli olanların askerlik koşullarına daha fazla uyum sağlayabildiklerini düşünebiliriz, çünkü onlar zor hayata daha fazla alışkandır. ABD güney eyaletlerinin askerleri sıcak güney denizlerindeki adalarda, kuzey kökenli Amerikalılara nazaran daha iyi çalışabilmektedirler, çünkü onlar sığağa alışkındırlar.

Yukardaki yargıları araştırma yaparak gündeme getirdiğimiz takdirde, 'insanlar bunun için neden para harcadınız, masrafa ne gerek var, bu durumlar son derecede aşikâr' argümanını ileri sürebilirler. Oysa durum hiç de böyle değildir. Lazarsfeld'e göre yapılan araştırmalar göstermiştir ki, durum yukardaki yargıların tam tersine konumdadır (Lazarsfeld, 1983: 47). O halde Lazarsfeld'e göre tüm sosyal analizlerde anketler, kamuoyu araştırmaları gibi yöntemler doğru sonuca ulaşma açısından büyük önem taşır. Sosyal olgu ve olayları önsel kuram ve mantıksal varsayımlarla tanıma yöntemi yetersizdir. Araştırma, soruşturma, rakamların dili olmadığı takdirde aymazlık çukuruna düşmek olasıdır. İyi hazırlanmış araştırmalarla bilimsellik ögesi perçinlenir. Önemli olan matematiksel verileri sosyal bilimlerin kuramsal verileri ile harmanlayabilmektir.

Lazarsfeld, matematikçi kökeniyle niceliğin üzerinde dururken Viyana'da psikoloji çalışmaları yapmış olmasından dolayı nitelik ögesinin önemini de görmüştür. Columbia geleneği içinde, nitelik bağlamında normal ve normal olmayan, gerçek ve meşru siyasal aktiviteler gibi kavramları geliştirmiş ve ayrıca siyasal gündem oluşturmada ne tür etkinlikler üzerinde durulması hususunda da çalışmalar yapmıştır (Mills ve Barlow, 2012: 132).

Bu tür çalışmalar nitelik üzerinde yoğunlaşma anlamına gelmektedir. Yaygın kanının aksine o sadece rakamların insanı değildir. Nicelik ögesi içerisinde oransal olarak eğilimleri saptar, ancak bu aşamayla yetinmez, nitelik ögesinin mihenk taşıyla; aksiyolojik karşıtlıklar ve kategoriler yaratarak bu kategoriler üzerinden değerlendirmelerini yapar. Her ne kadar felsefi anlamda aksiyolojik kategorilere karşılık gelmese de, bunlar Lazarsfeld'in yaptığı çalışmalardan elde etmiş olduğu düzenliliklerin "normal-normal olmayan, patolojik-sağlıklı" gibi başlıkların altında değerlendirilmesine izin verecek kategorilerdir. Daha açık söylemek gerekirse Paul Lazarsfeld'in metodolojik kaygısı ne bir değerler felsefesi ortaya koymak, ne de genel geçer değişmez tipifikasyonlara gitmektir, onun amacını bundan ziyade, inceleme yapmaya

yetecek anlamlılıkta kategorilere ulaşma uğraşı olarak tanılamak daha doğru olacaktır.

Biliyoruz ki Weber'de de değer ögesi gündemdedir. Weber inanç-ekonomi enteraksiyonunda Protestan ahlakı bağlamındaki dinsel dogma ve değerlerin ekonomideki yapılanmayı nasıl etkilediğini ortaya koymuştur. İnanç boyutundaki değerlerin, kapitalist ruh ve mantığının belli davranış biçimlerini belirlediğini Weber tüm araştırmalarında gözlemlemiş bulunmaktadır (Bkz. Weber, 1986: 258-278).

Başka bir anlatımla değer ögeleri irrasyonel temellere dayanmış olsalar bile, belirli somut koşullarla etkileşime girdiklerinde bireylerin davranışlarına belirli bir düzenlilik getirdikleri, onları belli tarzda düzenledikleri için ampirik yöntemlerle ölçülebilmektedirler. Değer ögelerinin irrasyonelitesi, araştırma-soruşturma sürecinde bilimsel, ölçülebilir veriler haline dönüştürülerek rasyonelleştirilmiştir (Weber, 1986: 46-56). Rasyonelleştirme, bu ölçümlerin verilerinden yol alarak belli değerlere bağlı oluşan birey davranışlarının mahiyetlerinin anlaşılıp, bunlara ilişkin Weberyen terminolojiyle tipifikasyonlar (ideal tipler-ideal tipler) oluşturmaktır. Başka bir deyişle söylemek gerekirse Weber, ideal tipleri oluştururken incelediği organizasyonu bir dizi kriterle tanımladıktan sonra, tüm kriterleri karşılayan organizasyonları "ideal tipik" olarak tanımlamış ve kategorize etmiştir (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 193).

"İdeal Tipler" karmaşık fenomenler hakkındaki birer yalınlaştırma ya da "tek yanlı" olarak abartılmış nitelermelerdir; bunlar hipotetik olarak ileri sürülüp, aydınlatılması istenen gerçeklerle "karşılaştırılabilir". Weber'in fiilen önerdiği ideal tipler çoğunlukla birer rasyonel eylem modeliydi; kimi durumlardaysa, yalınlaştırılmış neden kümelerine dek izlenebilir olan birer örüntü ya da süreçti (Ringer, 2006: 12)." Bu durum (tipleme, tipoloji, ideal tipler oluşturma durumu) aslında belli koşulların belli davranışları ortaya koyduğunun gözlemlenmesidir. Değer yapıları ve onların etkisinde oluşan gelenekler artık somut, ölçülebilir konumdadır. Ölçülebilmeleri nedeniyle bilimsel araştırma mantığının rasyonelitesi içine girmiştir.

Weber, görüldüğü üzere ilginç bir biçimde yaşadığı dönemde hâkim olan Alman sosyoloji düşünce biçiminin katı anti pozitivist yönelimini bütünüyle benimseyen bir düşünür değildir. Alman sosyoloji geleneğinin Tarihiçi Okul yönelimi ile ilişkili olarak toplumsal olay ve olguların ölçülebilir düzenlilikler içermediği yönündeki yaklaşımını bütünsel olarak kabul etmez. Ona göre tam tersine, toplumsal alanı oluşturan insan davranışlarının

tamamen tahmin edilemezliğini iddia etmek doğru değildir. İnsan davranışlarını yönlendiren özgür irade tahmin edilemezlik ile eş anlamlı olarak düşünülmemelidir. Bu yönde bir düşünce insan davranışlarının tümünü irrasyonel olarak algılamamıza sebep olur. Ancak insan davranışlarını bu şekilde bir irrasyonelite ile tanımlamak 'normal' değildir. Böyle bir yaklaşım ancak 'sağlıksız' diye tanımlanan bireylerin davranışları için geçerli olabilir. Gerçekte ise toplumsal hayat insan davranışındaki düzenliliklere bağlıdır. Ancak insan davranışlarındaki düzenliliklerin doğa olaylarındaki düzenlilikler ile karıştırılmaması gerekir. İnsan davranışlarını pozitivistin varsaydığı gibi 'nesnel' fenomenler olarak ele alamayız (Giddens, 1999: 51). Ancak aynı zamanda tarihi de meydana getiren insan davranışlarının içerdiği belli düzenliliklerini tespit etmek mümkündür ve sağlıklı sosyal etütler için zorunludur.

Weber bu bağlamda, temelde insan davranışlarının irdelenmesine bağlı olarak anlamaya, analiz etmeye çalıştığı toplumsal alana ilişkin inceleme, araştırma sürecinde, birbirinden kati bir şekilde ayrılmış bulunan iki yönelimin sentezini yapmıştır. Bu iki yönelimin ana hatlarıyla, toplumsal alanın tümüyle teorik olarak anlaşılabilirliğini söyleyen yorumlayıcı yaklaşım ile ampirik olarak incelemenin gerekliliğine vurgu yapan pozitivist yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. "Bu türden bir metodolojik sentez yapan Weber, girift ve esnek bir tekil (singular) nedensel analiz şeması çıkardı; bu, tikel (particular) olayların tarihsel değişimlerin ya da sonuçların nedensellik açısından öncüllerine (antecedent) uzanmayı gerektiren bir analiz tipidir" (Ringer, 2006: 10). Dolayısıyla Weber'in metodolojisi, onun tarafından ana hatlarıyla hem açıklayıcı hem yorumlayıcı geleneği birleştiren bir çizgiye oturtulmaya çalışılmıştı. Ona göre tarihsel süreç içinde bir toplumsal olayı sadece nedensel olarak açıklayamayız aynı zamanda anlamaya, yorumlamaya da ihtiyaç vardır. "Tipik bir nedensel soru, tikel bir olayın bir ya da daha fazla öncel koşuldan zorunlu olarak meydana gelip gelmediği sorusu değil, belli bir tarihsel rotanın ya da sonucu niçin öyle olup da başka bir şey olmadığı sorusudur. Bir neden ortaya çıkan sonucun yeterli koşulu değildir (Ringer, 2006: 11).

Demek ki, Weberci gelenekte nitelik-nicelik sentezi yöntemi mevcuttur. Lazarsfeld de aynı çizgiyi, kendi geliştirdiği ampirik metodolojik yaklaşımın verileriyle belli oranda sürdürmüştür. Böylelikle, elde edilen verilerin kullanılmasıyla kitlelerin sosyal psikolojisinin derinliklerine inilmiş, kitle ruhunun yapısı anlaşılmiş ve yorumlanmıştır. Yorumlama, kapitalist ekonomi içinde ister istemez manipülasyonlara yol açmıştır. Bu bağlamda, Lazarsfeld yaklaşımının kapitalizme hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayabilir. Ancak

bu durum, Weberyen zihniyetin izlerini taşıyan Lazarsfeld metodolojisinin hafife alınmasına yol açmamalıdır. Lazarsfeld'in geliştirdiği yönetsel metodoloji, kitle içindeki birey davranışlarının tipifikasyonlarını gerçekçi bir şekilde yapmasını sağlamıştır. Bu yönelim, etkili kamuoyu manipülasyonu bağlamında bir nevi 'ideal tip oluşturma' operasyonudur. 'İdeal tip' oluşturma operasyonu, kitle davranışlarına isten yönde etkili bir biçimde yön verebilme tekniğini doğurmuştur.

Belki de Weber'in aklından geçmemiş olan, nitelik-nicelik sentezinin, araştırma verisi elde edip anlama ve yorumlama, anlamlandırma mantığının kapitalizme hizmet edebileceği, Lazarsfeld'de çok daha geliştirilmiş bir şekilde kapitalizmin hizmetine girmiş olabilir. Weberyen yöntem, kapitalizmin oluşumu ve Protestan ahlakla doğrulanması sürecini araştırırken, Lazarsfeld aynı kapitalizmin, aynı ABD'deki serencamının sosyal yapısı üzerinde araştırmalar yapmıştır.

3. MEDYADA VE ALAN ARAŞTIRMALARINDA NİTELİK-NİCELİK SENTEZİ

1937 yılında Lazarsfeld, Rockefeller Vakfı'nın Princeton Üniversitesi'nde kurmuş olduğu Princeton Radyo Projesi'nin başına getirilmiştir. Burada Lazarsfeld, laboratuvar çalışmaları mantığı içinde radyo dinleyicileri üzerinde deneysel çalışmalara, alan araştırmalarına girmiştir. Bu çalışmalarında, radyonun kitle psikolojisi üzerindeki etkilerini ele alıp incelemiştir. Çoğunlukla CBS (Columbia Broadcasting System) içindeki radyolara bağlı yapılan bu araştırmada, bu kuruluşun dünyanın en büyük ticari ve reklama yönelik medyası olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Mills ve Barlow, 2012: 133).

Kuşku yok ki Lazarsfeld ticaret, endüstri ve reklam kuruluşlarına veriler sağlamış, böylelikle ABD kapitalizmine ve ister istemez uluslararası şirketlerin çıkarlarına hizmet etmiştir. "Kapitalizmin ve emperyalizmin hizmetinde olduğu" hususu bir kenara bırakılıp, salt bilim mantığıyla Lazarsfeld incelendiğinde başarısının nedenini sadece teknik-matematik bir olgu olarak nitelendirmek yanlış olacaktır. Onun başarısının temelinde kamuoyu araştırmalarından gelen teknik bilgileri Weberyen bir bakışla ele alması, anlaması, anlamlandırması ve kitle psikolojini çok iyi tespit etmesidir. Bu tür bir metodoloji, yukarıda belirttiğimiz gibi bir nitelik- nicelik sentezine dayanmaktadır.

Onun psikolojiye olan tutkusunu ise 1939-1949 tarihleri arasında 'Journal of Applied Psychology' adlı bilimsel derginin başına geçip radyoya ilgili özel sayılar yayınlamasında da görülür. Böyle önemli bir dergide psikoloji, sosyal

psikoloji ile ilgili düşünceler üretmek beraberinde nicelikle birlikte sosyoloji, psikoloji ve hatta felsefi niteliği gündeme getirmektedir (Mills ve Barlow, 2012: 133).

Columbia Okulu geleneği, medya kuramlarını geliştirme kurumlarının temeli olarak nitelendirilebilir. Bu Okul'un kuram olarak ortaya attığı "İki Aşamalı Akış Modeli" ve "Kullanımlar ve Doyumlar Modeli" Lazarsfeld'in de içinde olduğu Columbia Okulu'nun geliştirdiği kuramlardır. O, 1940 yılında İki Aşamalı Akış Modeli'ni çalışmaya başlamıştır. Ve daha sonra 1944 yılında bu çalışmanın sonuçlarını "The People's Choice: 'How The Voter Makes Up His Mind in Presidential Campaign?', New York, Columbia University Press" (Halkın Tercihi: Başkanlık Kampanyasında Seçmen Nasıl Karar Veriyor?) adlı kitapla yayınlamıştır.

Harold Lasswell'in ortaya atığı Hipodermik İğne, Sihirli Mermi Modeli Columbia Okulu'nda geliştirilmiştir. Bu model bireysel özgürlükler açısından yoğun eleştirilere tabi tutulmuştur. Çünkü bu modelle bireysel düşünceler, davranışlar aktiften pasife dönüştürülmekte ve birey edilgen hale getirilmektedir. Edilgen bir birey de kolaylıkla kitle iletişim araçları tarafından manipüle edilebilmektedir (Mills ve Barlow, 2012: 134).

Lazarsfeld'in amacı, daha başlangıçtan beri, kamuoyu araştırmalarını matematik, sosyoloji, felsefe, psikoloji bütünlüğü içerisinde ele alıp, sosyal bilimlerin çok boyutluluğuna bağlı olarak sosyal olguları doğru anlamak, doğru anlamlandırmaktır. Bir gelenek, bir enstitü, bir okul bünyesi içerisinde geniş kapsamlı araştırmalar yapmak sağlam bilimsel veri tabanı oluşturur. Çok boyutlu sosyal olayları çok boyutlu bir metodoloji ile incelemek daha gerçekçidir.

Sosyal bilimler alanının sonsuz bir olgular denizi olduğunu ve bu olguların her birinin ortaya çıkış sebeplerinin çok boyutlu etmenlere dayandığını söyleyen Max Weber, söz konusu çok boyutluluğun tüm katmanlarına inen, etüt eden bir metodolojik yönelim ortaya koymuştu. Bu yönelimin en önemli özelliği, idealizmin potası içinde pozitivizmi eriterek, her ikisinin kaynaşmasından oluşan bir alaşım görünümü sunmasıydı. Bu alaşım, hem Alman İdealizmi çizgisinin yorumlayıcı bakış açısını içeren, dolayısıyla niteliksel, özsel anlamaya dayanan hem de "bilimsel bilginin" elde edilmiş sürecinin gereği olan somuttan hareket etme, ampirik verileri kullanma gerekliliğini içeren niceliksel öze sahipti.

Dolayısıyla Weberci metodoloji, daha önce vurguladığımız üzere, bugün bazı metod araştırmacıları tarafından hala yapılagelen niteliksel-niceliksel yöntem ayrımının ikisini birden içeriyordu. Nihai amaç sosyal olay ve olguların serencamının sebeplerinin arkasındaki “saikleri” ortaya koymak, yani etmenlerin özünü anlamaktı. Amaç sadece “açıklama” aşamasında kalmak değildi. Bu yüzden pozitivism, idealizm yöneliminin mantığının ağır bastığı bir anlama çabası içinde sadece bir basamaktı. Nihai amaç değildi. Weber metodolojisi bu görünümüyle bir tür “bağdaştırıcı” yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihai amaç çözüm üretme amacıyla sosyal olguların ruh ve mantığını anlamaktı. Bunun için sosyal olaylar pozitif verilere göre saptanmaktaydı. Saptama sürecinde rakamsal, niceliksel yöntem izlenmekteydi. Olaylar tipifikasyon yöntemiyle analiz, anlama, yorumlana birim-olgusu haline getirilmekte ve böylelikle çözüm üretici bir düşünce süreci başlatılmaktadır.

Weber’in bağdaştırıcı metodolojik yaklaşımı, bir yandan sosyal bilimler alanında pozitivist metodun ‘babalarından’ olan Lazarsfeld’in geniş kapsamlı saha çalışmalarının sonuçlarından kuramlar oluşturmasına katkı sağlamış, bir yandan da Frankfurt Okulu’nun tarihsel bağlamı içeren kuramsal zeminini Marksist çizgiden anlamacı çizgiye çekerek, Okulun içinde ikinci bir yönelimin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ama birbirinden çok farklı bu iki geleneğe ve yönelime Weber cephesinde gelen önemli katkı, sosyal olay ve olguların anlamaya yönelik bir bakış açısı oluşturulmadan etüt edilemeyeceği idi. Lazarsfeld’de bu mantık hem etüt edilen konuya yaklaşımda, araştırma tekniğinin geliştirilmesinde, hem de araştırma sonuçlarından kuram oluşturmada katkı sağlamıştır. Lazarsfeld’in niceliksel veriden kurama gidişinin mantığı ağırlıklı olarak Weberci çizgiden bu yönüyle etkilenmesinin sonucudur. Ama dikkat edilmesi gereken husus Lazarsfeld’in elde ettiği verilerden hareketle kuramlara gitmesi ve kitle manipülasyonun temel prensiplerine kullanışlı katkılar yapmasıdır. Dikkat edilirse rakamlar onun için kurama gidişte bir araçtır. Elde ettiği rakamsal veriler onun açısından yüzeysel analizlerde kullanılmamış tam tersine kuram oluşturmaya aracılık etmiş ve birden fazla sosyal bilimin kuramsal verileriyle yorumlanarak etkili manipülasyonun stratejisine büyük katkı sağlamıştır.

Lazarsfeld’in kurama saygısını tartışamayız, ama kuramların alan araştırmasına dayandırılmadan yapılmasının onu rahatsız ettiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle, Frankfurt Okulu’na kuramsal bağlamda saygı göstermeyi sürdürmüş olduğunu ancak somut soruşturma alanları açmak, nicelik esasına dayalı katkı getirmek suretiyle bu saygısını sürdürmeyi yeğlediğini söyleyebiliriz.

4. NİCELİK BAĞLAMINDA AMPİRİK METOTLARININ GELİŞTİRİLMESİ

19. yüzyılda başlatılan ve Weber tarafından daha gerçekçi düzleme oturtulan ampirik metotları Lazarsfeld hem anket metodu hem de istatistik metotları bağlamında geliştirmiştir.

Lazarsfeld ilke olarak genelde tek başına sadece gözleme dayandırılan anket metodunun yetersiz olduğunu öne sürer. "Çünkü örnekleme anketlerde tecrübe teknikleri kullanılmaz. Bu tekniğin esasını şahıslara yöneltilen sorular teşkil eder. Kaldı ki bu metotta bütünleşmiş (entegre) cemaat ve topluluklardan ziyade kağıt üzerinde bir araya getirilmiş fertler, yani toplamlar mevzubahistir. Bu yüzden de örnekleme anket metodu ancak çağdaş, içinde yaşanan zamanın toplumları için kullanılabilir. Mesela tarih için kullanılmaz. Çünkü tarih ancak daha önceki dönemlerden kalma belgelerle incelenebilir" (Lazarsfeld, 1983: 46).

Görüldüğü üzere Lazarsfeld genel olarak ampirik yöntemi, toplumsal gerçeklik alanını tüm zamanlar için geçerli olan kurallar, yasalar bulma yaklaşımı olarak görmemektedir. Onun için toplumsal gerçeklik alanı salt "toplumsal fizik" alan değildir. Doğa olaylarının yegâne yöntemi olan "pozitivist" yaklaşım, değerlere, inançlara, konjonktürlere, kültürel koşulların bireylerdeki algı biçimlerine göre değişkenlik gösteren "davranışların" incelenmesi ve anlaşılmasında sadece bir aşamadır. Kurama giden yolda ilk adımdır. Çünkü her ne kadar insanın toplumsal davranışı, doğa olaylarındaki gibi yasa düzeyinde genel-geçerlilik içermese de anlık koşullara uygun olarak bir takım düzenlilikler içerir ve bazı etmenler belli tip davranışın ortaya çıkmasında diğer etmenlerden daha fazla önemlidir ve belirleyicidir. Önemli olan bu düzenliliklerin ve önemi daha fazla olan etmenlerin saptanmasıdır. Neden-sonuç ilişkisinde ana belirleyici etmenler ön plana çıkarılmalı ve onların ağırlığında olay ve olgular yerli yerine oturtulmalıdır. Bunu da somut verilerden hareket etmeden, ampirik yönelime girmeden elde etmek imkansızdır. Nitekim kendisi bu konuyu şu cümlelerle açık bir şekilde ifade etmektedir:

Bütün mahzurlarına rağmen diyebiliriz ki, sosyal bilimlerin üzerinde inşa edildikleri önemli temellerden birisini örnekleme anket metodu teşkil eder. "Devamlılıkları" yani "kaideleşmeleri" bulmak her bilimin ilk adımıdır. İşte örnekleme anket usulü bu noktada mühim katkılarda bulunabilir. Çünkü eğer halkın çeşitli şartlar altında ve durumlarda nasıl davrandıkları ile ilgili teoriler geliştirecek isek bu şartlar ve durumlarda neler yaptıklarını bilmek zorundayız. Keza bir deneye, çalışmaya başlamadan önce

hangi problemlerin önemli olduğunu ve nelerin daha teferruatlı olarak araştırılacağını bilmek zorundayız ki, bu noktada anketler oldukça yardımcı olmaktadır (Lazarsfeld, 1983: 46).

Devamlılıkları yani kaideleşmeleri bulmak ve önemlilik ölçüsünü tespit etmek sosyal bilimlerin, doğa bilimleri ile olan ortak ilgi noktalarından birisidir. Mamafih ikisi arasında esasta bazı farklılıklar bulunmaktadır. Sosyal, toplumsal hadiseler âlemi, tabiatınkinden daha az "görünür"dürler. Cisimlerin yere düşmeleri, eşyaların sıcak veya soğuk olmaları, demirin paslanması, hepsi bizce "açık olan" hususlardır. Ama farklı kültürlerde "doğru" ve "yanlış" düşüncesinin değiştiğini görmek pek öyle kolay değildir. Yine geleneklerin, o gelenekleri sürdüren insanların zannettiklerinden daha farklı bir fonksiyonu olduğunu veya aynı şahsın bir aile mensubu olarak takındığı davranış şeklinin bir meslek mensubu olarak takındığı davranış şeklinden çok daha farklı olduğunu açık olarak bilmeliyiz. İnsan davranışının sade bir tasviri, gruptan gruba gösterdiği farklılıklar ve muhtelif durumlarda kazandığı değişik şekiller, tetkiki gerçekten zor konulardır. İşte örnekleme anket metodu bize bu tasvir etme, eleme ve karşılıklı münasebetleri bulup çıkarmada yardımcı olmaktadır" (Lazarsfeld, 1983: 46).

Görüldüğü üzere Lazarsfeld katı bir pozitivistimi benimseyen ve toplumsal incelemeleri sadece rakamlardan ibaret gören bir araştırmacı olarak değerlendirilemez. O sosyal olay ve olguların doğa olay ve olgularına benzemezliğinin altını çizen bir araştırmacıdır. Ancak toplumsal analizlerine "bilimsellik" katabilmek için, belli tipteki davranış biçimlerinin oluşmasında hangi etmenlerin daha önemli olduğunu ve saptanabilecek düzenliliklerin neler olduğunu ampirik yöntemle tespit etmeyi zorunlu görmüştür. Daha sonraki adım belli olaylar ve belli koşullar için orta ölçekli kuramlar üretmek olmuştur. Bu yönelimiyle Lazarsfeld, Weber'in anlamacı metodu ile benzerlikler gösteren tarzda bilim yapan bir araştırmacı olarak nitelenebilir. Ana etmenleri analizde öne alması da öze inme, fenomenolojik yaklaşımın yansıması olarak nitelendirilebilir.

Lazarsfeld nicelik bağlamında sadece geniş soruşturma alanları açmamış, aynı zamanda istatistik teknikleri de geliştirmiştir. İstatistiklerde yöntem geliştirme ana etmenleri yakalama bağlamında önemlidir. Ana etmenler özü yakalama, tipleştirme sürecini yakalamak için zorunluluk arz eder. O istatistik teknikleri içerisinde özellikle davranış modellerinin tipolojisini sisteme oturtmuştur. Tipleştirme genel geçer nitelikleri yakalar. Davranış modellerinin genel geçer mahiyet içerip içermedikleri hususunu inceleyen Lazarsfeld, bu anlamda W. James geleneğine dayalı davranışçı (behaviourist), uygulamalı

sosyal araştırmalar mantığı üzerinde durmuştur. Bu yöntem ve mantık farklı toplumsal davranış skalaları oluşturmuş ve her birinin kendine özgü yapılanmalarının mevcudiyetini ortaya koymuştur (Eliaeson, 2002: 85). Başka bir anlatımla toplumsal davranış modellerinde prototip skalalar ortaya çıkmakta ve bu prototip skalalar bilimsel temel olarak ele alınmakta, onlar üzerinde incelemeler yapılarak genel geçer sonuçlara ulaşılabilmektedir. Kanımızca W. James'in davranışçılık kuramı, Weber gibi sosyal olgu görümlerinin 'ideal tip (tipifikasyon)' haline getirilerek inceleme-analiz birimi haline dönüştürülmesini andırmaktadır. Bu bağlamda da ortak bir etkileşimden söz etmek olanaklıdır.

Weber, teknik-niceliksel yaklaşımı ön plana çıkaran, rakamsal veriler aşamasında kalan bir sosyolog değildir, o sayısal veri tabanı öğesinin öneminin bilincindedir. Kuram kurarken rakamsal verilerden destek almaktadır. Kendi dönemi açısından bu yaklaşım çok önemlidir; çünkü o dönemin sosyologlarının önemli bir bölümü felsefi irdelemelere, tarihsel analizlere dayalı kuramsallaştırmaları yeğlemektedirler.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Weber, Protestan Ahlakı ile ilgili ABD'de somut verilere dayalı incelemeler yapmıştır. Weber nicel bağlamda Almanya'da da önemli alan çalışmaları gerçekleştirmiştir.1890 yılında Elbe Nehri'nin doğusunda kırsal bölgedeki sorunları inceleyen Weber, 1908 yılında da, bir işçi olarak birkaç ay çalışan arkadaşı Göhres'le birlikte endüstriyel bölgelerde de araştırmalar yapmış, bu araştırmalarla endüstri sosyolojisinin sorunlarını irdelemiştir. Bu alışmalar ne yazık ki İngilizceye çevrilmemiş; bu nedenle de dikkate alınmamıştır (Eliaeson, 2002: 85-86). 1890 yıllarındaki araştırmalarında Weber 3000 civarındaki deneğe sorular yöneltmiş ve onların eğilimlerini saptamıştır. Ayrıca 600 civarında soru içeren mektup yollanmış ve bunların yarısından yanıt alınmıştır (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 186). Tüm bunlar tipik bir nicel, istatistiksel kamuoyu araştırmasıdır.

Weber'in alan çalışmaları bugünkü perspektif açısından, denek sayısının çokluğuna rağmen sistemsiz ve yetersiz görülebilir. Bununla birlikte sosyolojinin gerçek bilimsel temellere oturması ve 'felsefenin değer ögesinden' ve 'keyfilikten' uzaklaşması bağlamında ilk önemli yaklaşımlardan biri olarak karşımıza gelmektedir. Kitle bilincinin, sosyal davranış modelinin alan araştırmaları olmadan ortaya çıkamayacağı hususu bu araştırmanın mantığını oluşturmaktadır. Weber'in bu eğilimi, hem Columbia Okulu'na hem de Chicago Okulu'na işik tutmuştur (Eliaeson, 2002: 86).

Weber'in her ne kadar alan araştırmalarına eğilimi olsa da, kuşku yok ki Alman Tarihçi Okul geleneğinin etkisiyle ve felsefi-ideolojik kaygılar nedeniyle nicelik ögesini ikinci plana atmış olabilir. Weber'in kaygısı tarihsel verilere bağlı olarak "ideal tipler-ideal tipler (tipifikasyon)" üretmektir. Çünkü onun için sosyal bilimlerde bilimsel incelemeleri gerçekleştirmek için soyut ideal tipler-tipler mihenk taşı olarak ele alınmalıdır. Sosyal olay ve olguları rasyonelleştirerek ancak sosyolojik araştırmalar yapılabilir.

5. SOSYAL BİLİMLER METODOLOJİSİNDE NİTELİK-NİCELİK SENTEZİ SÜRECİNDE WEBER'DEN LAZERSFELD'E UZANIŞ

Sosyal bilimlerde kuram-araştırma, nitelik-nicelik, düşünce boyutu-eylem ikilemi, insana ilişkin tüm sorunların analizinde ana sorunsal olarak karşımıza gelmektedir. 20. yy'ın başına kadar kuram hep öne çıkmıştır. Bu nedenle de sosyoloji, felsefenin içinde kaybolup gitmiştir. Kanımızca sosyolojinin uzak habercisi Aristoteles, yakın habercisi ise İbn-i Haldun'dur. Sosyolojiyi, felsefeden ayırarak bağımsız bir bilim haline getiren düşünür ise Auguste Comte'dur. Ona sosyolojinin kurucusu onurunun verilmesinin nedenlerinin başında belki de kuram-uygulama dengesini hocası Saint Simon'la birlikte "sosyal fizik" düşüncesi anlayışıyla sisteme oturtmaya çalışmasıdır (Aron, 2006: 75-135).

Rousseau ve Fransız Devrimi'nden beri "halk iradesinden" söz edilmeye başlanmıştı. Halk iradesi ne idi? Halkın değerleri neler idi? 19. yy'ın birinci yarısından itibaren bu kavramlar üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Tarih sahnesine çıkan işçi sınıfının mahiyeti, kimliği, eğilimi, sosyal ve politik konumu ne tür dalgalanmalara yol açmaktaydı? Öte yandan ulus devlet bilinci geliyordu. Ulusal kimlik hangi esaslara dayanmalıydı? Tüm bu sosyal olgu ve olaylar cereyan ettikleri yerlerde "teknik alan araştırmasını" gerektiriyordu. Bir anlamda sosyal bilimlerde alan araştırmasına gereksinin duyulması 19.yy'ın başlarına kadar gitmektedir. Ancak ağırlıklı olarak üzerinde durulması 19. yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelmektedir; ancak yetersiz kalır. Çünkü Fransa'da doğal hukuk kuramının ideolojisi ağır basmış; ideolojik kaygılar ön

† İnsanın kendi koyduğu, bulduğu ya da yarattığı hakları içeren "pozitif hukuktan" ayrı tutulan; insanın insan olmasından getirdiği, insanın doğasından kaynaklandığı öngörülen doğal haklardan oluşan "doğal hukuk" dizgesini temellendiren kuram ya da öğretiler bütünü. Doğal hukukun bütün insanlarda ortak bir hukuk dizgesi olduğuna yönelik inancın kökleri Eski Yunan'a kadar gider. Doğal hukuk kuramı, ahlaksal ve hukuksal düzenin insanların ya da evrenin doğasından türetilebileceğini hatta bunların evrene içkin olduğunu savunur.(...) Doğal hukuk kuramı en temelde insan ilişkilerini yönetmek için insanlar tarafından yapılmayan ama akıl tarafından ayırt edilebilen ilkelerin bulunduğunu

plana çıkmıştır. Fransız birliği tarihsel köklere dayanmaktaydı. Ana kavga rejimin mahiyeti üzerinde odaklanmıştır. Cumhuriyet kurulmuş, monarşiye dönülmüş; imparatorluk ve nihayet gene cumhuriyet...

Bu nedenle kitlelerin eğilimlerinin araştırılmasında Fransa ve Prusya farklı konumdaydı. Fransa doğal hukuk temelli bir ideolojik kimlik peşindeydi. Prusya ise Alman birliğini sağlamak için Bismarck'ın stratejisiyle bir ulus devlet kurmak amacındaydı. Tüm bilim insanları bu ülkünün peşindeydi. Ağırlıklı olarak askerlerden oluşan Junkers sınıfı, Alman aydınları bu ülkünün militanlarıydı. Onlar Alman kimliğini Hegel'ci bir yaklaşımla tarihsel temellere dayandırmak istiyorlardı. Alman Tarihçi Okulu'nun güçlenmesi bu ülkünün yansımasıydı. Bu ülkünün halk kitlelerine aktarılması bir uygulama sürecini içermekteydi.

Halkla iletişim zorunluydu. Halkın nabızı ölçülmeliydi. Tarihçi Okul' un 'ürünü' olarak adlandırabileceğimiz Weber de yukarıda defaatle belirttiğimiz gibi alan araştırmalarına yönelmişti. Bismarck'ın sosyal muhafazakârlığını halk nasıl algılıyordu? Reaksiyonlar neydi? Sosyal reformlar olumlu ve yararlı oluyor muydu? O dönemlerde Almanya'daki en güçlü siyasal oluşum Sosyal Demokrat Parti idi. Sosyal demokratları işçi sınıfı desteklemekteydi. Oysa Bismarck ulusalcı ve muhafazakârdı. İki karşıt gücün konumu ve sürtüşmeleri alan araştırmalarını zorunlu kılmaktaydı (Eliaeson, 2002: 89). Bu tür alan araştırmalarını Max Weber yerine getirmiş, ulusal birlikten yana olmasına rağmen tarafsız kalma, objektif olma kaygısını göstermiştir.

6. WEBER'İN NESNEL OLABİLME KAYGISI VE LAZERSFELD

Onun bu tutum ve kaygısını Lazarsfeld ve Oberschall 1965'de yukarıda daha önce sözünü ettiğimiz *American Sociological Review*'de ele almışlardır. İki yazar bu makalede Weber'in Alman toplumuna hakim olan ana paradigma içinde "ışığını gizleyecek bir yöntemle" objektif sonuçlara ulaştığını belirtirler. 'Işığını gizleyen yöntem' tanımı, rakamsal verilerin eksikliğine rağmen nesnelliğin yakalanabilmesi olarak yorumlanabilir. Başka bir anlatımla kamuoyu araştırmalarında nesnelliği yakalamak esastır. İyi bir bilimsel yöntemle belirlenen denek adet ve niteliğiyle nesnellik yakalanabilir. Weber döneminde bu tür yöntemlerin geliştiğini söylemek tartışma götürür. Bu durumda kendisi 'ışığını gizleyecek bir yöntemle' nesnelliği yakalamıştır.

ve bu ilkelerin bütün insan yapımı yasaların yargılanabileceği doğal bir hukuk oluşturduğunu savunur (Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü*, 2002: 417-418).

Önemli olan, kamuoyu araştırmalarında olabildiğince nesnellığe yaklaşmaktır. Tıpkı Weber gibi Lazarsfeld nesnellik kaygısı sürdürür. Weber'in 'yönteminin ışığı' belki de bir anlamda gizli, 'gizemlidir', Lazarsfeld ise rakamları, niceliğin verileriyle daha gerçekçi bir yöntem içine girmiştir. İstatiksel yöntemlerle artık 'ışığın gizlenmesine' gerek kalmamıştır, bilimsel aşamaya geçmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi rakamlar, nicel ögesinin boyutları ve mahiyeti nesnellığe yaklaşmakta kolaylık sağlar, bilimsellik ögesini perçinler.

7. WEBER YÖNTEM VE VERİLERİNİN LAZARSFELD TARAFINDAN GELİŞTİRİLEREK ABD COĞRAFYASINA TAŞINMASI

Weber'in çalışmaları yıllardan sonra dahi hep Lazarsfeld'in gündemindedir. Onun 1890 yılında Elbe Nehri'nin doğusundaki işçilerle ilgili yapmış olduğu çalışması da Lazarsfeld'in ilgisini çekmiştir. Uygulama insanı olan Lazarsfeld büyük bir kuramcı olan "üstadı" Weber'i unutmamıştır. 1890'larda yapılan Elbe araştırması Bismarck sonrasında Junkers'lerin 'ülküculusalıcı' tutumunun nasıl sivil ve askeri bir bürokrasiye dönüştüğünü göstermiştir. İktidar merkezileşmiş ve işçi sınıfı sıkıntılara maruz kalmıştır. Lazarsfeld bu örneğin verilerini Amerika coğrafyasına taşımış ve merkezleşmenin bürokrasiyi getireceğini, böylelikle çalışanlar açısından sıkıntılara yol açacağını savunmuştur.

1965 yılı Lazarsfeld açısından ilerlemiş bir yaşı göstermektedir. Buna rağmen zaman zaman hala sadece alan araştırmacısı gibi nitelenen Lazarsfeld kuram insanı Weber üzerinde çalışmalar yapmayı sürdürmektedir. Weber'in, Sosyal Evanjelik Kongre için çiftliklerde çalışan işçilerin çalışma koşulları ile ilgili yapmış olduğu araştırma, Lazarsfeld'in Oberschall ile birlikte yayınlamış olduğu yukarıda adı geçen makalede ele alınmıştır (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 186-187). Karımızca Weber'in kilise için yapmış olduğu bu alan araştırması, bir örnek olarak hala Lazarsfeld'in dikkatindedir. Lazarsfeld'in Oberschall'le birlikte kaleme aldığı anılan makale zaten bir Weber etüdüdür. Alan içine dalan Lazarsfeld o yaşında bile Weber üzerinde çalışmaların içindeyse, bu durum kuramdan hala uzaklaşmadığına ve Weber'in onun üzerindeki etkisinin tartışılmaz bir olgu olduğuna karine teşkil eder. Gene bu makalesinde Lazarsfeld, Weber'in "Selection and Adjustment" etüdünü ele alır, inceler ve yorumlar. Bu çalışmasında bu büyük Alman sosyoloğu, endüstri toplumu işçilerinin ücret skalalarının düşük konumun onların yaşam tarzlarını nasıl etkilediğini ve gelir düzeyleriyle endüstri toplumu arasındaki çatışmaların ne görünümle sosyal yaşamda uyumsuzluklar yarattığını incelemiştir. Weber'in 'Selection and Adjustment' adı altında İngilizceye

çevrilen çalışması bilimsel çevrelerde ihmal edilmiştir. Oysa Lazarsfeld, bu çalışmanın metodunun dikkat çekici özelliğe haiz olduğunu belirtmektedir (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 189).

Weber'in sanayi toplumu sosyolojisi de alan araştırmasına bağlı olarak gelişmiştir. Elde etmiş olduğu sonuçlar, daha sonra alan çalışması yapan sanayi toplumu sosyologları için örnek teşkil etmiştir. Lazarsfeld ve Oberschall'in ifadesi ile Weber'in verileri ve irdelemeleri doğrudan doğruya o günün matematik tartışma modeline kaynaklık etmiştir (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 189). Gene onlara göre Weber'in endüstri sosyolojisine katkısı belli oranda son dönemlerin sosyal psikoloji çalışmalarını etkilemektedir. Kendi dönemlerinin bazı sosyal psikologları, bu bağlamda Weber'in yaklaşım ve kuramlarından etkilenmiştir (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 190). Lazarsfeld ve Oberschall'in kendi dönemlerindeki sosyal psikoloji çalışmalarının yöntem ve mantığı da Weber'in 1908-1911 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışmalara dayanmaktadır (Bkz. Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 190). O günkü sanayi toplumundaki sosyal olaylar, psikolojik sıkıntılar, mahiyet ve sosyal psikolojinin verileri bağlamında kendi dönemleriyle paralellik göstermektedir.

8. WEBER'DEKİ 'İDEAL TİP' STEREOTİPLEŞTİRMESİNİN LAZARSFELD METODOLOJİSİNE YANSIMASI

Weber, medya ve güç ilişkilerini de etüt etmiştir. Lazarsfeld ve Oberschall'e göre onun bu bağlamda söylediği şeyler modern içerik analizlerine bir hayli yakındır. Bu tür çalışmalar, Weber'in medyayla ilgili etütleri günlük gazetelerdeki mesajın hedef kitle üzerinde ne tür sosyo-psikolojik etki yaptığını bulmayı hedeflemektedir. (Eliaeson, 2002: s.91, Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 192).

Lazarsfeld ve Oberschall açısından Weber, sosyal ilişkileri anlamak için kantitatif tekniklere başvuruyordu. Bu teknikle elde ettiği verileri sosyolojik açıdan analiz ederken olasılık mantığını uygulamaya sokuyordu. Olasılıklarla yoruma gidiyordu. Bu yorumlarda mantık biliminin tüme varım yöntemini kullanıyordu. Bu yaklaşım deneyci bir metodolojydi. Deneylerden elde edilen veriler olasılık hesabı yaklaşımıyla kavramsallaştırılıyordu. Arkasından kavramlar yorumlanarak anlayış sosyolojisi gündeme geliyordu (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 191).

Weber'i yukarıdaki şekilde açıklayan Lazarsfeld de, kendi alan çalışmalarında aynı yöntemi uygulamaktaydı. Somut, yaşayan sosyal olaylar gözlemleyerek; benzer olaylar arasındaki ortak özelliklerle bir kavram olarak

sosyal olgu saptayıp ve daha sonra sosyal olgu yorumlama yoluyla anlamlandırmaya çalışmıştır.

Lazarsfeld'in bu süreci izlerken, ona yöneltilen katı pozitivist olduğu bağlamındaki eleştiriler bütünüyle yanlış olmamakla beraber, Lazarsfeld'in pozitivist yöntem anlayışındaki "değer kategorilerine" ulaşma ve yorumlanabilir sonuçlar oluşturabilecek düzenlilikleri "anlama" çabası göz ardı edilmemelidir. Aksi halde Lazarsfeld'in metodolojisine bakışın bir yanı eksik kalacaktır. Lazarsfeld'in alan araştırmasındaki kitle insandır; inceleme yapılırken, insanın ilk görünümü tek tek bireydir, "sayıdır". Lazarsfeld de örnekleme yapmak suretiyle bu "sayıları" tek tek incelemiş, bireylerden yol alarak ve sosyal olgunun içeriğini saptamıştır. Saptanan sosyal olgu yoruma tabi tutulmuştur. Kanımızca Lazarsfeld metodolojisi, Weber'in ampirik çalışmalarının mantığını izleme manasında Weberyen temellidir.

Weber'de 'İdeal Tip' işte bu sosyal olgunun rasyonalizasyonudur. Alan araştırmalarında insanlar, olaylar incelenir ortak özelliklerin verileriyle sosyal olgu kavramsallaştırılmasına ulaşılır. Olgu sosyal olayların rasyonalizasyonudur, ki Weber için bu 'İdeal Tip'tir. Rasyonalizasyon, 'İdeal Tipoloji-İdeal Tip(tipifikasyon)' Weberci araştırmaların referans merkezidir. Örneğin bireylerde tek tek insana ilişkin gözlemler, araştırmalar yapılır. Bu tek tekler arasındaki ortak özellikler tespit edilerek rasyonelleştirme, tiplene (tipifikasyon) operasyonuna geçilir. Bu ortak özellik İdeal Tip olarak araştırmamızın ilk analiz birimidir. O "ürüne" bağlı olarak örneğin "Protestan ahlakı şöyledir- kapitalizmin ruhu böyledir" diye yorumlar, anlamlandırmalar yapılır. Sonra, Protestan olup da o anlamlandırmanın dışında kalan bir bireylerle, onların 'İdeal Tipiyle' karşılaştığımızda onun neden "sürünün dışına çıktığını" sosyal, psikik, eğitime bağlı faktörlere dayanarak anlamaya, anlamlandırmaya çalışırız. Weberyen alan araştırma mantığı özetle böyledir.

Benzer mantık Lazarsfeld açısından da gündemdedir. Örneğin kırmızı ışıkta durmanın yaygın olduğu bir sosyal ortamda bunun nedenlerini, sosyo-psikolojik saiklerini belli niceliksel örneklemelerle saptar, bu sosyo-psikolojik olguyu rasyonelleştirerek, araştırmamız için 'İdeal Tip' olarak ele alıp yorumlarız, anlamlandırırız. Daha sonra kırmızı ışığa riayet etmeyenleri de tek tek ele alıp inceler, sosyo-psikolojik konumları ve eğitimlerine ilişkin sonuçlara ulaşabilir, yorumlar, anlamlandırmalar ve karşılaştırmalar aşamasına geçebiliriz.

Keza kırmızı ışığa daha az riayet eden insanların olduğu sosyal ortamlarda da sorunsalın temelini anlayabilmek için aynı türden gözlem ve

araştırma yapmak gerekir. Weberyan yöntem ve onu izleyen Lazarsfeld'in yaklaşımı budur.

9. WEBER-LAZERSFELD BAĞDAŞIMI VE KURAM EKSENLİ OKULLAR FARKI

Yukarıdaki örnekten hareketle, farklı türden kuram eksenli, felsefe ağırlıklı sosyolojik okul ve eğilimlere baktığımızda, daha baştan onlar "kültürel açıdan gelişmemiş toplumlarda doğaldır ki kırmızı ışığa riayetsizlik daha yaygın olacaktır" diyebilirler. Örneğin Marksist bir sosyolog, 'vahşi kapitalizmin egemen olduğu topluluklarda, köşeyi dönme erdem olduğundan trafik kurallarına uymama daha yoğun bir şekilde karşımıza gelir' diyebilir. Çünkü Marksist paradigmanda sosyo-ekonomik koşullar bireyin psikolojik, ahlaki yapılanmasını belirler. Vahşi kapitalizm içindeki bireyin psikolojisinde kolektif sorumluluk ve bilinç gelişmez, bireysel çıkarlar ön plana geçer. Bireysel çıkarlar ahlaki değerlerin önüne geçer. O da kural, yasa tanımaz kaçışlar arar. Belki de Marksist sosyolog haklıdır. Veya Freudcu bir sosyolog durumu cinsellik kökenli röfulman psikozuyla açıklayabilir. Ama onların niceliksel hiçbir dayanağı olamayabilir. Eğer niceliksel dayanağı yoksa tartışmaya açık kapı bırakır. Oysa niceliksel dayanağı varsa kuram daha sağlam bilimsel temellere oturur. Weber ve onu izleyen Lazarsfeld bu tür önsel kuramsallıklardan, a priori 'lerden kaçınmışlardır.

Weber ve Lazarsfeld'deki deneyci-gözlemci metotla diğer sosyolojik eğilimlerin metotları aynı sonuçlara ulaşmış olsa dahi niceliksellik ögesi somut verileri içerdiğinden daha etkili, daha bilimsel ve anlamlı konumdadır.

Bütün bunların ışığında, Lazarsfeld ve Oberschall'ın gayretinin, daha önce bir anlamda ihmal edilen Weber sosyolojisinin önem ve özelliklerini sosyal bilimcilere anlatmak yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Bazen Weber'in yaklaşımının önemini abartmış olabilirler (Eliaeson, 2002: 93). Belki de bu abartmanın nedeni Lazarsfeld'in kavramsallaştırma, kuramsallaştırma bağlamında Weber'in etkisinde kalmış olması mantığında değerlendirilebilir.

10. WEBER SOSYOLOJİSİNDE ALMAN TARİHÇİ OKUL'UN, ALMAN HUKUKÇULARIN ETKİSİ VE BUNUN LAZERSFELD'E YANSIMASI

Weber, sosyal olay ve olguları kavramsallaştırıp anlama ve anlamlandırma aşamasından sonra sosyal ortamdaki görünümüne "eylemin dili (*the action language*)" adını vermiştir. Bu şu anlama gelmektedir: "Sosyal olgunun kendisel yapılanmasının ötesinde onun ifade edilme şekli daha önemli etkilere yol açar". Weber'in bu tür bir adlandırma yapması döneminin Alman

sosyal bilimcilerinin ağırlıklı biçimde içinde buldukları hermeneutik geleneğin de etkisinde kalmasıdır. Sosyal olay ve olgular İdeal Tip'ler üzerinden incelenirken rasyonalize edilirler. Bu rasyonalizasyonda insan eylemleri gözlemlenir. Ancak insan eylemleri genelleştirilip ifade boyutuna geçerken yani hermeneutik süreç aşamasında irrasyonel özellikler taşır. Önemli olan bu irrasyonel özelliğin toplumları nasıl etkilediği, nasıl bir iletişim süreci yaşattığıdır. Weber'i etkileyen Rickert, insanların rasyonalleşme arzu ve isteğinin bir görünüm olduğunu söyleyerek, insan ve insan topluluklarını yönlendiren ana mantığın irrasyonel olduğunu ileri sürer. "Eylemin dili" işte bu tür bir irrasyonel olarak karşımıza gelir. "Eylemin dili" kavramı kanımızca Lazarsfeld açısından da önem taşır.

Lazarsfeld, Rickert'in de içinde bulunduğu Alman Tarihçi Okul'un "Alman İdealizminin irrasyonelitesini" "sekülerize" etmiştir. Alman İdealizminin yarattığı "volksgeist (*halk ruhu*)"ın eylem dilindeki irrasyonelitede ideolojik, militan, mistik halk ruhu yer alırdı. Lazarsfeld'in "eylemin dili"nde ideolojik kaygı yoktur. Lazarsfeld, "eylemin dili"ndeki irrasyonel faktörlerin farkına varmıştır. Ancak onu ideolojik, mistik temellere dayandırmamıştır. Lazarsfeld, sadece ve sadece 'eylemin dilinin' irrasyonel mahiyette olabileceğini görmüş ve bu irrasyoneliteye uygun bir iletişim sürecinin izlenmesini vurgulamıştır. Eylemin dili önemlidir; ister rasyonel veya irrasyonel olsun kitleleri belli mecralara sürükler. Bu tür mecralar kitlelerin tercihlerini belirler.

Weber'deki "eylemin dili" kavramında kendisinin bir sosyolog ve tarihçi kadar hukukçu olmasından da kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi ceza hukukunda genelde saike bakılmaz. Bir insan suç işlerken kendini farklı psikolojik gerekçelere oturtabilir. Önemli olan edimdir, eylemdir. Başka bir anlatımla ceza hukukunda failin iç dünyasının yapısı istisnai olarak cezalandırmada etkili bir faktör oluşturur. Yargıç o edimin, o eylemin dış etkisine hukuk kuralları içerisinde nasıl düzenlendiğine toplumda yaratacak olumsuz yankıları değerlendirerek hükmünü verir. Başka bir ifadeyle "söylemin dili"ne bakar. Hukukta "söylemin dili" kavramının cezalandırmadaki konumunu ünlü bir Alman Hukukçusu olan Gustav Radbruch, *The Concept of Action in Criminal Law (Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem)* adlı eserinde incelemiştir. Genç Weber'in hukuk eğitimi döneminde Radbruch'un metodolojisinden ve düşüncelerinden etkilendiği bilinmektedir (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 196). Örneğin o hukukçu olmayı düşündüğü dönemlerde gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarında Radbruch'a yoğun referanslar yaptığı ortadadır (Eliaeson, 2002: 91, 160).

Weber'in eylemden anladığı o eylemlerin dış dünyada sosyolojik bir olgu yaratmasıdır. Bu tür sosyolojik olgular üzerimde gözlem, araştırma yapılarak sosyal bilimlerde kuram oluşturulur. Kuramların verisi rasyonalize edilen "ideal tiplere-ideal tip (tipifikasyon)" dönüştürülen "eylemin dili"dir.

Somuttan, sosyal araştırmalardan yol alan Weber'in kuramımızca "felsefi anlamda idealist" bir sosyolog olarak zaman zaman nitelendirilmesi bu nedenle yanlıştır. Ancak kendisinin Almanya'da ulus devlet kurma süreci içinde yaşayan bir düşünür olduğunu ele aldığımızda kuşku yok ki siyasi (devlet kurma ve güçlendirme bağlamında) anlamda idealist olarak düşünebiliriz.

Özetlemek gerekirse Max Weber, sosyal bilimlerde araştırma yöntemini sentezci bir bağlam üzerinden geliştiren, somut araştırmalardan yol alarak sosyal olay ve olguları anlamaya çalışan, yorumlayan 19-20. yüzyılın çok önemli bir düşünürüdür. Onun bu yönteminin ana mantığını, iletişim alanındaki kitle iletişim çalışmaları bağlamına uygulayan ve geliştiren sosyolog ise Lazarsfeld'dir. İletişim bağlamında siyasal iletişim, sanayi toplumunda iletişim Lazarsfeld'in çalışmalarıyla gelişmiştir. Weber, ideal tipleri inceleyip, anlama, yorumlama sürecine geçtikten sonra "o ideal tiplere" ile empati kurma eğilimine girerdi. Empati zaten nüfuz etme, içselleştirme, yorumlama anlamına gelmektedir.

11. WEBER VE LAZARSFELD ELEŞTİRİSİ

Marksist düşünür Lukacs, Weber'i Neo Kantçı olarak görmüş, sosyal olayları yüzeysel bir şekilde açıkladığını iddia etmiş ve "gerçekliğin bütünsel aklından" uzaklaşarak bilimi ve mantığı reddettiğini ileri sürmüştür. Onu rölativist, sosyal olaylar bağlamında agnostik olarak değerlendirmiştir (Tarr, 1989). Bu tür bir yaklaşım ister istemez değer rölativizmine yol açacak, akıl unsurundan kaçarak sosyal sorunların çözümünde keyfi ve yandaş bir tutumu gündeme getirecektir. Weber'in bu konumu faşizm ve emperyalizme hizmet eder (Eliaeson, 2002: 96).

Weber'in izinden giden Lazarsfeld'e de faşistlik ve emperyalizmin hizmetinde olduğu suçlamasının yapılması Marksist Lukacs'dan hareketle, kendi içinde tutarlı görünebilir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi gerek Weber, gerek Lazarsfeld sosyal analizlere farklı bir mantık getirmiş, birey ve toplumlardaki irrasyonel davranış ve tepkilerin sosyal ve siyasal olayların şekillenmesinde önemli bir öge olduğunu belirtmişlerdir. Çağımızın "karmaşık dünyasında" insanların irrasyonel yanlarını gören ve buna bağlı olarak kitle

iletişim araçlarını biçimlendiren medya kuruluşları bu nedenle büyük kazançlar elde etmektedirler.

Oysa Lazarsfeld yaklaşımının mantığıyla toplumlardaki irrasyonaliteyi anlayıp olumlu yönde kullanmak üzere değerlendirmek, buradaki patolojik unsurları insan hakları ve evrensel değerlere göre çözüme kavuşturmak çağdaş ve gerçekçi bir tutum olabilir. Nitekim, Jürgen Habermas da aynı gelenekten yol alarak kapitalist toplumdaki olumsuzlukları sıkıntıları insan haklarına, evrensel değerlere bağlı olarak çözüm yolunu yeğlemiştir.

Habermas'a göre, kapitalizm çok büyük bir servet yaratma gücüne sahip olduğunu tarihsel süreçte kanıtlamıştır. Bu durum kapitalizmin doğasından kaynaklanan eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin giderilmesini de zorlaştırmaktadır. Kapitalizmin gittikçe girift hale gelen yapısı ve dolayısıyla günümüzdeki görünümünü itibariyle, beraberinde getirdiği yeni ve çözümü daha zor sorunların, Karl Marx'ın kapitalizmin doğasına ve işleyişine getirdiği eleştiri ve sunduğu çözüm formülü ile aşılamayacağını göreceli yakın tarih de bize göstermektedir. O halde krizler nasıl çözülecektir? Hakça bölüşüm nasıl sağlanacak veya sömürü düzeninin üstesinden nasıl gelinecektir? Bütün bu sorunların üstesinden gelmemizi sağlayabilecek siyasi sistemin ön koşulu ne olabilecektir? Habermas bu sorunsalların çözüm yolunun, özgürlük bilincinden ve özgürlüklerin benimsenmesi sürecinden geçtiğini vurgular. Ona göre, "kapitalist baskı ve yönetim karşısında, özgürlükçü kurumların, özgürlükçü politikaların çabalarıyla özgür ortamlar yaratılabilecektir. Esenlik yıkımda değil, reformda, evrimdedir" (Karagöz, 2010: 205-2014).

SONUÇ

Olgu-kuram, nitelik-nicelik bağlamında Weber'in Lazarsfeld üzerindeki etkilerini somut rakamsal veriler, somut alan araştırmalarına bağlı olarak kuram üretme ve geliştirme mantığının yansıması olarak görmekteyiz. Kanımızca Lazarsfeld'in Oberschall'la ortak yazdığı makalede bu husus billurlaştırılmıştır.

Günümüzde sosyoloji ve iletişim sosyolojisi yaklaşımların birçoğunda Weber'in etkisinden söz edebiliriz. Öte yandan Marksist düşüncenin de, kendi bağlanunda bu tür bir konumda olduğunu, kitleleri ve bilim arenasını etkilediğini kimse yadsıyamaz.

Gerek Marx, gerek Weber 19. yüzyılın iki büyük dev düşünürü olup çağımızın sosyolojik düşüncesini önemli boyutta etkilemiş bulunmaktadırlar.

20. yüzyılda Marksizm Sovyet Blokunda ve Avrupa'da ana yöntemlerin başında gelmiştir. Weber etkisi Avrupa'da, özellikle Kara Avrupası'nda mevcuttur. Weber ayrıca ABD'ye de taşınmıştır.

Max Weber metodolojisini Amerikan sosyolojisine taşıyanların başında Talcott Parsons'ın geldiği kabul edilmektedir. Genel kanı böyledir. Parsons özellikle kuramsal açıdan Weber yöntemine itibar göstermiştir. Ancak Lazarsfeld ve Oberschall'a göre, Parsons Weber'in metodolojik boyutlarını bütünüyle kavrayamamış, onu sadece Alman sosyoloji geleneğinin tipik kuramsal yaklaşımına uygun bir düşünür olarak değerlendirmiştir. Onlara göre Parsons, hatalı ve eksik bir biçimde Weber'in ideal tip tanımlamasını genel kavramsal şemalar olarak ele almıştır. Oysa Lazarsfeld ve Oberschall'a göre ideal tip, ampirik araştırmanın düzeyinin kurulması ile ilişkili bir prosedür olarak anlaşılmalıdır (Eliaeson, 2002: 93).

Amerikan sosyoloji geleneğine Weber'i taşıyarak önemli bir hizmet yapan ve bu yüzden günümüzde hala itibar gören bir bilim insanı olan Parsons, anlaşıldığı üzere Lazarsfeld ve ve Oberschall tarafından Weber'in metodolojisini eksik ve yanlış anlayan kişi olarak değerlendirilmiştir. Onlara göre Parsons, Weber'in özellikle bilimsel çalışmalarının erken dönemlerinde yapmış olduğu ampirik çalışmalardan haberdar değildi. Bunların büyük bir kısmı İngilizceye çevrilmemişti. Ayrıca o dönemde Amerikan sosyolojisi ve sosyal bilimsel çalışmalarında ampirik çalışmalar zaten mevcuttu. Bu yüzden sosyal teori konusu daha fazla ilgi çekiyordu. Bu yüzden Parsons, Weber'i metodolojisinin sadece bu yönü ile ele aldı ve tanıttı. Dolayısıyla Weber'in Alman sosyoloji geleneğini yansıtan sosyal bilimsel yaklaşımlarının dışında kalan metodolojik yönelimini görmedi (Lazarsfeld ve Oberschall, 1965: 198).

Bu durumda Weber gibi düşünce tarihini büyük ölçekte etkilemiş bir düşünürün Amerikan sosyolojisine ve sosyal bilimsel çalışmaların metodolojisine iki farklı yorumla ve iki farklı koldan taşındığını söyleyebiliriz. Birincisi sosyal teori ekseninde kuramcı kimliği ile onu Amerika coğrafyasına taşıyan Parsons, diğeri ise Alman sosyoloji geleneğine ilişkin görüşlerinin tamamından haberdar olmakla birlikte, ampirik çalışmalarını da gün ışığına çıkartarak onun metodolojisinin pozitivist etkilenimlerini bize açıkça kanıtlayan Lazarsfeld.

Weber'in Amerikan sosyolojisi ve sosyal bilimsel araştırmalarına Parsons tarafından taşınması şüphesiz bu coğrafyadaki sosyal bilimsel arenaya büyük bir hizmettir ve adeta bir çağır açmıştır. Parsons'un akademik itibarının önemli bir kısmının bu çabasına dayandığını söylemek de sanırız yanlış olmayacaktır.

Ancak yukarıda değinildiği üzere onun Weber'i sadece sosyal teori çalışmalarına kaynaklık edecek bir düşünür, kuramcı olarak yorumlayan Parsons'ın onun ampirik yönelimini bütünüyle dışarıda bırakan eksik yaklaşımı adeta Weber metodolojisinin bir kolunu kırmış ve belki de yanlış bir eksene oturtmuştur. Bu eksikliği tamamlayarak çok önemli bir hizmete imza eden Lazarsfeld'in çabası ise ne yazık ki oldukça sönük ve etkisiz kalmıştır. Bu durumun bir uzantısı olarak, Weber metodolojisinin önemli bir bölümüyle yakın ilişki içerisindeki Lazarsfeld metodolojisi hak ettiği inceleme anlaşılamamış, pozitivism yönelimi eksenine getirilen sert eleştiriler bağlamında tenkitlere maruz kalmıştır. Sonuç olarak, sosyal bilimlerin hemen hemen bütününe etkileyen bir düşünür olan Weber, iletişim disiplini içindeki kitle iletişim çalışmalarına hak ettiği ölçüde, doğru ve bütünsel bir biçimde yansımamıştır. Sadece sosyal teori ve yorumlayıcı yönelim eksenindeki kuramcılar üzerindeki etkisi açısından değerlendirilebilecek dolaylı bir yansımayı görmenin ötesine geçmek mümkün olmamıştır. Belki de Lazarsfeld'in ampirik sosyal bilimsel araştırmayı odağa alan Weber metodolojisi yorumu hak ettiği ölçüde farkındalık yaratabilse idi bugün kitle iletişim çalışmaları metodolojisinin pozitivist yönelimli çalışmaları çok daha ufuk açıcı bir noktada olabilir, sentezci, bir parça da anlamacı bir noktaya gelerek çok yol kat edebilirdi.

Amerikan sosyal bilimsel çalışmalarına Weber'i kazandıran Parsons kadar Lazarsfeld'in de büyük hizmeti olduğu ve yorumladığı biçimiyle onun metodolojisinden faydalanarak kitle iletişim çalışmaları yaptığı göz önünde bulundurulunca, Lazarsfeld'i kapitalizme hizmet eden salt pozitivist, bir nevi Amerikan pragmatizminin uyuşturucu etkisi altındaymış gibi gösteren bazı Türk akademisyenlerin katı yaklaşımı ironik görünmektedir. Aynı zamanda, onların ne kadar Amerikan tarzı sosyal bilimsel çalışmanın karşısında, eleştirel bir tutum içinde duruş sergileseler de metodolojik analiz ve okumalarını Amerikan sosyal bilimsel yöneliminin kategorizasyonuna göre şekillendirdikleri göze çarpan bir paradoks olarak karşımızda durmaktadır.

Ampirik uygulama-kuram sentezinin gerçekleştirilmesinde Lazarsfeld'in konumunu önemle vurgulamak gerekir. Kanımızca bu konum vurgulanmadığı içindir ki Lazarsfeld katı bir pozitivist olmakla suçlanmıştır. Bu tür bir suçlama da Lazarsfeld'i bilimin, gerçekliğin, çalışan kitlelerin gereksinmelerine yabancı kalan bir kapitalizm-emperyalizm ajanı olarak tanımlanmasına da yol açmıştır.

Oysa makalemizde defalarca vurgulamaya çalıştığımız üzere, bir kalemde Lazarsfeld'in böyle bir misyon içerisinde olduğunu ifade etmek sosyal

bilimlerde “aşırı yorum” olarak adlandırabileceğimiz tek yanlı bir bakışa neden olacaktır.

O tıpkı doğa bilimlerinin metodolojisinde olduğu gibi gözlem, deney ve araştırma yaparak somut verileri yakalama adımıyla bilimsel süreci başlatmıştır. Bu süreç başlatılırken tıpkı Weber’de olduğu gibi ‘ideal tip’ mantığıyla denek seçimi gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, yöntem geliştirmiş ve sosyal psikolojinin verileriyle denekler üzerinde sorgulamamalar yapılmış ve insan eylemine ilişkin belli başlı düzenlilikler aranmıştır. Denek seçme yönteminde psikoloji biliminin verileri kadar sosyolojinin veri ve kuramlarına da itibar göstermiştir. Daha önce değindiğimiz üzere Auguste Comte ve J.S. Mill’in klasik pozitivismi ile yakından ilişkili bir metodolojik yönelim içinde olduğu elbette yadsınamaz. Somuttan yol almıştır, ancak dikkat edilmesi gereken nokta, katı bir pozitivist mantığıyla bütünüyle somut alanda saplanıp kalınmamış olmasıdır. Weber’in metodolojisi ile Lazarsfeld’in yöntem-kuram üretimine yaklaşımı arasında bir bağdaşma noktasını bu anlamda kristalleştirme gayretine girecek olursak kanımızca özel bir alana temas etmeye gerek duyulacaktır. Bu noktada karşılaştırmanın daha açık ortaya konulabilmesi ise ancak tartışmanın temel alanını da işgal eden araştırmanın tasarlanış aşamasına bakmakla mümkün olabilir. Weber’e göre sosyal olgu bireyin dış belirleyici determinantı değildir, bireysel aksiyonlarla sosyal olaylar oluşur ve sosyal olgulara dönüşür (Öktem, 1994: 369-384). Dolayısıyla Weber sosyal olguyu bilimsel inceleme alanına taşıyabilmek için, düzensiz olan bireysel aksiyonlar alanını belirli tipifikasyonlar aracılığı ile düzenli “tiplere” dönüştürerek bunun üzerinden kavramsallaştırma ve kuramsallaştırmaya gider. Dolayısıyla kendisinin pozitivismi determine edici değildir. Lazarsfeld’in çalışmalarında ise Weber’in aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştirdiği bu bilimsel belirlenim süreci görece yukarıdan aşağıya doğru iş görür hale gelir. Biraz daha açacak olursak Lazarsfeld tanımlamış olduğu alan içerisinde üretmiş olduğu araştırma sorularını yanıtları almadan bir düzenlilik haline sokarak bu alan içerisinde bilgiyi elde etmeye yönelir. Bu nedenle Lazarsfeld, Auguste Comte ve J.S. Mill’in klasik pozitivismi ile, Weber’in yöntem konusundaki özgün tavrını bağdaştırıcı bir alanın izini sürmektedir. Bu durum Weber’in dağınık olanı somutlaştırmasına benzer bir şekilde ancak kısmen tersine iş görerek Lazarsfeld’in somuttan yola çıkarak düzenliliği anlamaya çalışmasına işaret eder.

Somuttan yol alınarak gerçekleştirilen bu ilk aşama tüm bilim alanları için zorunludur. Ancak bu boyutta kalınması sosyal bilimler bağlamında

eksiktir, yetersizdir. Sosyal olgu ve olayların ruhuna, fenomenolojik (görüngübilimsel) söylemle özüne girmek gerekir. Bunun için de Weber'deki anlama-anlayış sosyolojisi mantığı üzerinde durmak gerekmektedir. Weber'deki anlama-anlayış sosyolojisine bütünsel olarak Lazarsfeld'in ne kadar yöneldiği elbette oldukça tartışmaya açık bir konudur. Ancak onun Weber'in metodolojik yaklaşımından hiç etkilenmediğini söylemek mümkün değildir. Weber'i kendi paradigmasına uygun bir şekilde ağırlıklı olarak, ampirik sosyal bilimsel yaklaşımın öncülerinden biri olarak yorumlarsa da, onun metodolojisinin bütünsel boyutlarından haberdardı. Ampirik sosyal bilimsel araştırma verilerinden yola çıkarak ürettiği orta ölçekli kuramların, oluşturduğu tipifikasyonların incelenmesi bu konuda ışık olmaktadır.

Bilimin mantığı ve yapısı gereği bilgi kamuya yansıtılacaktır. Yukarıdaki sosyolojik analiz sürecinden elde edilen verileri Lazarsfeld kamuya yansıtmıştır. Kamuya yansıtılan bu veriler o dönemin sosyal dokusunun örgüsü olarak görülmüş ve de sosyal, siyasal ve iktisadi güçler bu bilimsel olgulara göre tutum almıştır.

Teknolojinin fizik, kimya, biyolojinin verilerinden hareketle aygıt, alet icat etmesi gibi sosyal bilimlerin verilerinden hareketle siyaset ve hukuk üretmek rasyonel bir tutumdur. Yeter ki sosyal bilimlerde olay ve olguların özüne girilebilsin, paradigmalar iyi değerlendirilsin, diyalektik mantık slogan olarak ele alınmaktan kurtulsun ve yerli yerine oturtulabilsin.

‡ Eski Yunanca'da "görünüş" anlamına gelen phainomenon sözcüğü ile bilim anlamına gelen logos sözcüğünden türetilmiş felsefe terimi. Öznel bir çözümleme yoluyla bilince ve bilinç yaşantılarına ilişkin özlerin bilgisini edinmeyi amaçlayan betimleyici deneyim felsefesi; görüngülerin kendilerini betimleyerek tanıtlamaya, onların bilinç yaşantısına açılmalarının koşullarını araştırmaya dayanan, Husserl tarafından temelleri atılmış felsefe anlayışı ya da yöntemi (Güçlü vd., Felsefe Sözlüğü, 2002: 611-613).

KAYNAKÇA

- Aron, Raymond (2006). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev. Korkmaz Alemdar. 1. Baskı. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Bruinessen, Martin, Von (2013). *Ağa, Şeyh; Devlet*. 8. Baskı. Ankara: İletişim Kitabevi.
- Diamond, Jared (2010). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Eliaeson, Sven (2002). *Max Weber's Methodologies*. Polity Pres: Cambridge, CB2, 14.R, UK.
- Erdoğan, İrfan, Esra Keloğlu-İşler, Nurgül Durmuş, "Kitle İletişiminde Pozitivist Ampirik Geleneğin Kuruluşu: Lazarsfeld ve Yönetimsel Araştırmalar." www.irfanerdogan.com/makaleler/lazarsfeld.htm.
- Giddens, Anthony (1999). *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji*. Çev. Ahmet Çiğdem. 3. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları.
- Gökmen, Meltem "Paul Lazarsfeld ve Ampirik İletişim Araştırmaları Geleneği." [www.academia.edu/1483107/Paul Lazarsfeld ve Ampirik İletişim Araştırmaları Geleneği](http://www.academia.edu/1483107/Paul_Lazarsfeld_ve_Ampirik_iletisim_Arastirmalari_Geleneği).
- Güçlü, Adülbaki, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Lazarsfeld, F. Paul, R. Anthony Oberschall (1965). "Max Weber And Empirical, Social Research." *American Social Review*, Vol.30, No2. USA.
- Lazarsfeld, F. Paul (1983). "Açık Olan Ne?". *Sosyoloji Yazıları*, Yayına Hazırlayan: İhsan Sezal. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Lazarsfeld, Paul F. (1962). "Philosophy of Science and Empirical Social Research", in e. Nagel, p.Suppes and A. Tarski (eds), *Logic, Methodology and Philosophy of Science*. Stanford: Stanford University Press.
- Mills, Brett, M. David Barlow (2012). *Reading Media Theory*. Pearson Education Limited.
- Ringer, Fritz (2006). *Weber'in Metodolojisi, Kültür Bilimleri İle Sosyal Bilimlerin Birleşimi*. Çev. Mehmet Küçük. 11. Baskı. Ankara: Doğubatu Yayınları.

Tarr, Zoltan (1989). "A Note on Weber and Lukács." *International Journal of Politics, Culture, and Society* Vol. 3, No. 1 ss:131-139

Weber, Max (1986). *Sosyoloji Yazıları*. İngilizce Baskısını Hazırlayanlar: H.H. Gerth ve C. Wright Milss. Çev. Taha Parla. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.